

BENCZE DÁVID¹

KI A FELELŐS TRIANONÉRT? (2. RÉSZ) TRIANON NARRATÍVÁJA 1945-TŐL 1989-IG

A Monarchia felbomlásának a kérdése kétségtelenül leginkább a két világháború közötti időszak történetírását foglalkoztatta (ezt az előző részben már részleteztük). A második világháború után a magyar politika és szellemi élet Trianon-felfogásában radikális és realista irányú fordulat vette kezdetét. A hatalomra került koalíciós pártok a két világháború közötti baloldali ellenzék mérsékelt revíziós elképzeléseiből indultak ki, és azokat próbálták alkalmazni az új helyzetre. Ez pedig megmutatkozott a történetírók műveiben is.

1945 és 1946 fordulóján a kommunista és a szociáldemokrata politikai elit álláspontja annyiban változott, hogy Erdélyt illetően hozzájárultak az 1920-as határok módosításának felvetéséhez. Egyetértés alakult ki az elit között abban is, hogy Jugoszláviával szemben értelmetlen lenne területi követelésekkel fellépni. A határmenti

szlovák területek jövőjével kapcsolatban azonban továbbra is ellentét mutatkozott. Megjelent az elképzelés a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelésével kapcsolatban, azonban ez csupán elképzelés maradt, hiszen a magyar kommunisták és a szociáldemokraták képviselői hallani sem akartak erről. Sőt mi több, a nagyhatalmak világosan kifejezésre juttatták elképzeléseiket, melyek szerint az 1938 előtti határok visszaállítása a prioritás. Így 1946. július 29-én kezdődő békekonferencián a magyar delegáció Csehszlovákiával szemben nem támasztott területi követelést. Romániától viszont igen, ám ezt az elképzelést amerikai tanácsra augusztus második felében a magyar delegáció redukálta. A békekonferencia azonban – ismeretes módon – ezt is elutasította, s a Pozsonnyal szembeni hídfő kivételével, amit Csehszlovákiának ítélt, az 1920-as határokat állította helyre.

A békeszerződést 1947. február 10-én írták alá Párizsban. Lelkesedést Magyarországon természetesen senki részéről sem váltott ki, de olyan elkeseredést és pánikot sem, mint 1920-ban a trianoni békeszerződés aláírása. Ilyen körülmények között, illetve a kommunista teljhatalomnak köszönhetően a Trianonnal kapcsolatos narratíva megváltozott a két világháború közötti Trianon-narratívához képest.

BALRA TOLÓDÁS 1945–1948 KÖZÖTT ÉS A TRIANON BALOLDALI NARRATÍVÁJA

A kommunista térnyerés időszakában a baloldali történetírás sokkal nagyobb figyelmet fordított a történelem kanonizálása, mintsem az értelmezések szabad megfogalmazására. Elsőként Andics Erzsébet karmesteri szerepére kívántak hivatkozni abban a tekintet-

¹ A szerző köszöni Magyarország Collegium Talentum programjának támogatását.

ben, hogy mit kell gondolnunk a Tanácsköztársaságról, Trianonról vagy éppen a Horthy-korszakról. Andics a *Fasizmus és reakció Magyarországon* című művében már 1945-ben megszabta a narratíva irányvonalát. A szélsőséges és nem egyszer pontatlan megállapításokkal teletűzdelt munka a fasiszta erők előretöréseként könyvelte el a korszakot (Andics, 1945). Az is érdekes, hogy Trianonról és az azt követő területvesztésekről alig esik szó, s a magyar Vörös Hadsereg elbukását is a „reakció” számlájára írta (Andics, 1945, 9). Andicsot követően elsőként Kassai Géza *Trianon és Párizs* című munkája volt az, mely a marxista kánonot követve értelmezte a történeteket. A brosúra nagyon keveset foglalkozott a határon túli magyarok helyzetével, meggyőződéssel hirdette, hogy a kommunista integráció pótolhatja az elcsatolt gazdasági erőforrásokat. Trianon felelősségének a kérdésére azonban sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett. Úgy vélekedett, hogy „Trianont azonban a magyar reakció tette lehetővé. Nemcsak azért, mert a magyar reakció vitte Magyarországot abba a háborúba, amely Trianonnál végződött. Azért is, mert a magyar reakció egyezett bele a trianoni békeszerződésbe, hogy megmenthesse és biztosíthassa osztályuralmát. (...) Miért kötötték meg a trianoni békeszerződést a versailles-i és saintgermain-i béke után? Azért, mert a magyar proletárforradalom és a Magyar Tanácsköztársaság megakadályozta a trianoni békeszerződés megkötését 1919-ben” (Kassai, 1959). Az Andics Erzsébetet követő történeti szintézisek mindegyike igyekezett erősíteni ezt a képet, amelyet a „marxista triász”, Révai József, Mód Aladár, Molnár Erik is diktált. Véleményük szerint a békeszerződést a reakciós körök azért írták alá, hogy hatalmukat megtartsák. A revíziós propagandát pedig hol az imperialista térhódítási szándék számlájára írták, hol pedig szofisztikált hangnemben az elit hungarocentrikus szemléletének a görcsös ragaszkodásában láttatták. A külhoni magyarok helyzetéről a legkritikább esetben ejtettek szót a szocialista időszak Magyarország történetét leíró nagyművek (Heckenast – Karácsonyi – Lukács – Sipra, 1951; Molnár, 1964).

Bibó István sokkal inkább a népi mozgalomhoz kötődő demokrata volt. A *kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című munkájában természetesen tartotta a nemzetiségek saját

államiság utáni törekvéseiket. A kiindulópontja természetesen a magyar kérdés volt, s a magyar ügy görcsövén keresztül szemlélte az egész közép-európai régiót. Trianonnal kapcsolatban megállapította, hogy a történelmi Magyarország felbomlása az 1848–49-es szabadságharc egyik illúziójára vezethető vissza: „a magyar demokratikus és nemzeti mozgalom hívei úgy képzelték, hogy a demokratikus szabadság egyben a nemzeti egységet is létre fogja hozni a történeti Magyarország keretén belül. Ez a remény illúzióknak bizonyult, mert 1848-ban, midőn a magyar nemzet nagy lendülettel nekivágott annak, hogy függetleníse magát a Habsburgoktól, szemben találta magát országának másnyelvű nemzetiségeivel. (...) Európa Magyarországot függetlenségi harcában cserbenhagyta, a másik tanulság az volt, hogy az idegen nyelvű nemzetiségek a demokratikus szabadságot az elszakadásra fogják felhasználni. Az előbbi tanulságból született meg az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés (...) A második tanulság nyomán kezdődött az a fejlődés, mely Magyarországot eltávolította a demokratikus ideáloktól, mert az 1848–49. évi katasztrófa nyomában az a félelem rögződött meg a magyarokban, hogy a demokrácia összes következményeinek a vállalása a nemzetiségi területek elszakadására fog vezetni. (...) Emellett kialakult egy meglehetősen szűk látókörű politika, mely azt képzelte, hogy ha a különféle magyarországi nem magyar nyelvek közjogi érvényesülését kicsinyes módon megakadályozza, ezzel biztosítja a történeti Magyarország fennmaradását. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy a déli részben lévő s már teljesen különálló nemzeti tudatra jutott nemzetiségek után most már az északi területek szlovák és orosz lakossága is végleg elszakadt a történeti Magyarország gondolatától. Ebben a helyzetben érte Magyarországot az 1918. évi összeomlás, amikor hamarosan kiderült, hogy a történeti Magyarország felszámolása elkerülhetetlen. Ez a felszámolás azonban olyan hebehurgya módon történt meg, hogy Magyarországtól nemcsak más nyelvű területeket, hanem, ráadásul meglehetősen bőven adagolva, magyar területeket is elcsatoltak. Ennek a következménye egyrészt az volt, hogy Magyarországot sorozatos belpolitikai válságok rázták meg, melyek végül is a legsötétebb reakciót juttatták uralomra, másrészt az, hogy a magyar po-

litikai szemlélet egész Magyarország felosztását egyszerűen brutális erőszaknak és a győzők hipokrizisének tulajdonította, és nem volt képes disztingválni a leválásra érett másnyelvű területek elcsatolása és az oktalanul és igazságtalanul elszakított magyar nyelvű területek elszakítása között. Ennek következtében nem tudott elszakadni a történeti nagy Magyarországtól, és még inkább abba a lelkiállapotba került, hogy Európa neki egy súlyos igazságtalansággal adósa” (Bibó, 1986, 202–204).

A Kádár-időszak liberalizálódó társadalmi változásainak köszönhetően az újra szakszerűsödő magyar történetírás az 1960-as évek közepére nagy lépéseket tett afelé, hogy szakítson a korábbi Andics által félmjelzett propagandisztikus és politikailag motivált Trianon-szemlélettel. Ez ekkor még természetesen nem azt jelentette, hogy a többszempontú Trianon-narratíva megjelenik, mindenesetre hosszú szünet után először L. Nagy Zsuzsa volt az, aki 1965-ben komoly levéltári forráskutatásra épülő monográfiát jelentetett meg. Ez a munka már nem kizárólag a belső okokra vezette vissza Trianon bekövetkeztét (L. Nagy, 1965). Rávilágított többek között arra, hogy a vezetőrétegben hiányzott a sikeres külpolitikai manőverezés alapfeltétele, így az antanthatalmakkal való kapcsolatfelvétel elhúzódott, s ennek oka, hogy már a Károlyi Mihály-féle rendszert sem ismerték el tárgyalóképes rezsimnek Párizsban (L. Nagy, 1965, 75). Emellett sorra bemutatta, hogy a háború alatti titkos szerződések jóvoltából Magyarország sorsa megpecsételődni látszott, illetve ezeket a megállapodásokat az ország kisebbségei sikeresen használták az elszakadás reményében. Így konklúziója végül is, hogy Trianon döntő tényezői a nagyhatalmi érdekek és az emigráns kormányok lobbija volt. L. Nagy Zsuzsa munkájának megjelenését követően olyan munkák láttak napvilágot, amelyek inkább a revízió megértésére helyezték a hangsúlyt.

A DISKURZUS SZAKSZERŰSÍTÉSE

A hatvanas évek második felétől tehát sorra jelentek meg azok az elemző jellegű művek, amelyek a korszak külpolitikai tevékenységét szerették volna papírra vetni (Juhász, 1968; Márkus, 1968). Ezen szerzők végképp szakított-

tak Andics, Kassai vagy éppen Nemes dogmatikus és sematikus szemléletével. Ezt bizonyítja Hanák Péter 1975-ben megjelenő műve, a *Magyarország a Monarchiában*. A kötet utolsó tanulmánya szól a felbomlás folyamatáról. Hanák a Monarchia felbomlását egy hosszú folyamatként értelmezi, melyben a központi tényező a folyamatosan erősödő külső és belső nacionalizmus volt. Trianon oka – Hanák értelmezésében – a kisebbségek és a szomszédos országok nacionalizmusára adott megkésett és hatástalan ellenstratégia.

A Monarchia felbomlásának egyre sokoldalúbb vizsgálata mellett két évtizedes „csend” után, 1983-ban jelent meg Ormos Mária *Padovától Trianonig* című kötete. Ez a mű mellett, hogy a francia diplomáciai iratok alapján próbálta rekonstruálni az eseményeket, bizonyos tekintetben az új perspektívák feltárásától az új szintézis igényére is felhívta a figyelmet. Egyik jelentősebb része a műnek, amikor a Monarchia felbomlásának okait vizsgálva a szerző megállapítja, hogy az iratok alapján már a háború elején és annak folyamatában az antant részben titkos szerződésekkel és szövetségek közötti megállapodásokkal, valamint a nemzetiségi mozgalmak vezetőinek

tett ígéretekkkel, nyilatkozatokkal megásták a birodalom sírját. A nagyhatalmi törekvések mellett a Monarchia felbomlásának a másik fontos tényezője a belső feszítő tendenciák kiéleződése volt (Ormos, 1983, 13–15). Amíg Ormos Mária a francia diplomácia, addig Jeszenszky Géza a brit közvélemény és a nyilvánosság vezéreinek az áthangolódását mutatta be könyvében (Jeszenszky, 1986).

Az 1945 utáni politikai és társadalmi változások magukban hordozták az 1920-as évektől megalapozott Trianon-diskurzust. Az Andics Erzsébet nevével fémjelzett korszak, amely nagyjából a 60-as évek közepéig tartott, egyedüli és kizárólagos felelőssé a reakciónak és fasisztának bélyegzett Horthy-korszak elitjét tette meg. Az 1960-as évek közepétől a Kádár-kor liberálisnak mondható tudományos életének köszönhetően fokozatosan háttérbe szorultak a Trianonnal kapcsolatos propagandisztikus értelmezések. A kor történészei igyekeztek racionálisabb tényezőket hozni a felszínre. A történeti munkák jellemzően két tényezőnek tulajdonították meghatározó szerepet, egészen a rendszerváltásig. Az első ilyen népszerűnek számító tényező a nagyhatalmak háború

alatti elképzeléseinek a hangoztatása, a második meghatározó magyarázat pedig a belső nemzetiségi ellentétek radikalizálódása volt.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Erzsébet (1945): *Fasizmus és reakció Magyarországon*. Szikra Kiadó, Budapest
- Bibó István (1986): „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága”. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Heckenast Gusztáv – Karácsonyi Béla – Lukács Lajos – Sipra György (1951): *A magyar nép története, rövid áttekintés*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest
- Jeszenszky Géza (1986): *Az elveszett presztízs*. Magyar Szemle Alapítvány, Budapest
- Juhász Gyula (1968): *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Kassai Géza (1959): *Trianon és Párizs*. Magyar-Szovjet Társaság, Budapest
- L. Nagy Zsuzsa (1965): *A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1918–1919*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Márkus László (1968): *Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Akadémia Kiadó, Budapest
- Molnár Erik (szerk.) (1964): *Magyarország története*. Gondolat kiadó, Budapest
- Ormos Mária (1983): *Padovától Trianonig 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

TRIANON 1920 Június 4.

